

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DE SAĞ VE SOL İDEOLOJİLİ PARTİLERİN ÇEVRE POLİTİKALARI ANALİZİ

Çiğdem Yavuz^{1,*}

¹ Doktora Adayı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0002-5441-3092

* İletişim: cigdemyavuz15@gmail.com

Gönderim: 03.12.2025; Kabul: 30.12.2025. DOI: 10.38154/CJAS.2025.94

Öz: Çevre sorunları insanlığın tarihi kadar eski sayılmaktadır. Sanayi öncesi dönemlerde yaşanan felaketler doğa olaylarına bağlıken teknolojik gelişmeler sonucunda insanlar doğaya egemen olmaya başlamış, dünya hızlı bir şekilde tükenme yoluna girmiş ve bu bağlamda yeryüzünde görülen çevresel felaketler daha sık yaşanmaya başlanmıştır. Çevre sorunlarına çözüm getirebilmek amacıyla ülkeler ulusal düzeyde çalışmalar yapmış ve buna ek olarak uluslararası pek çok yapı kurarak ortak kararlar almıştır. Ancak dünya üzerindeki her ülkenin uluslararası kuruluşların kararlarına çeşitli sebeplerden ötürü uyamayacağı düşünüldüğünde ulusal düzeyde gerçekleştirecekleri çalışmalar son derece önemli hale gelecektir. Ülkemiz açısından mevcut hükümetler ve iktidara gelmek isteyen partiler çeşitli sorunlara çözüm üreteceklerini söyledikleri gibi çevre sorunlarına karşı geliştirecekleri stratejilerini parti programlarında belirtmektedir. Bu amaçla hazırlanan çalışmada ülkemizdeki çevre sorunlarına karşı çözüm bulmak için meclis partilerinin yayınladığı çevre politikaları incelenmiştir. Sağ ve sol ideoloji perspektifiyle analiz edilen siyasal örgütlerin parti politikalarında çevrenin korunmasına yönelik programları araştırılmıştır. Sağ ideoloji daha gelenekselcilik ve kapitalizm ile özdeşleştirilirken, sol ideoloji eşitlik ve sosyal dönüşüm gibi temaları içermektedir. Bu durum parti meclisimizde yer alan grupların programlarında da tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Adalet ve Kalkınma Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve İyi Parti sorunlara çözüm noktasında birbirine benzer programlar oluşturmuş, Halkların Demokratik Partisi ise çözüm önerilerini ideolojik zemin üzerinden açıklamıştır. Diğer partiler arasında Cumhuriyet Halk Partisinin çevre sorunlarına karşı en kapsamlı programı oluşturduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çevre Sorunları, Çevre Politikaları, Siyasal Partiler, İdeolojiler, Uluslararası Anlaşmalar

AN ANALYSIS OF THE ENVIRONMENTAL POLICIES OF RIGHT-WING AND LEFT-WING IDEOLOGICAL PARTIES IN TÜRKİYE

Abstract: Environmental problems are considered as old as human history. While disasters experienced in pre-industrial times were linked to natural events, technological advancements led to humans dominating nature, the world was rapidly entering a depletion phase, and as a result, environmental disasters on Earth became more frequent. To address environmental problems, countries have undertaken national-level initiatives and, in addition, established numerous international bodies to reach joint decisions. However, considering that not every country in the world can comply with the decisions of international organizations for various reasons, these national-level initiatives will become extremely important. In our country, current governments and parties seeking to come to power state that they will address various problems and outline their strategies for addressing environmental issues in their party programs. This study examines the environmental policies published by parliamentary parties in our country to find solutions to environmental problems. The environmental protection programs of political organizations, analyzed from the perspectives of right and left ideologies, are investigated. While right-wing ideology is more associated with traditionalism and capitalism, left-wing ideology includes themes such as equality and social transformation. This is also observed in the programs of the groups represented in our party parliament. The study concludes that the Justice and Development Party, the Nationalist Movement Party, and the Good Party have developed similar programs regarding solutions to the problems, while the Peoples' Democratic Party has explained its proposed solutions from an ideological standpoint. Among other parties, the Republican People's Party was found to have developed the most comprehensive program addressing environmental issues.

Keywords: Environmental Issues, Environmental Policies, Political Parties, Ideologies, International Agreements.

Giriş

Doğa, insanın içinde yaşadığı ve karşılıklı etkileşimde olduğu alanlardır. Ortaya çıkan etkileşimin artı değer mi katacağı yoksa tüketime mi yol açacağı tamamen insanların etik değerlerine bağlıdır. Bu nedenle insanın egosantrik, antroposantrik, ya da ekosantrik düşünce yapılarından hangisine göre hareket edeceği son derece önem arz etmektedir. Egosantrizm yani benmerkezcilik birey için en iyi olanın toplum için de en iyi olacağı anlayışına dayanmaktadır. Batı dünyasında yaygın görülen bu anlayışa göre bireyin özgürlüğü, hakları ve bağımsızlığı her türlü olgudan daha üstündür (Kleffel, 1996: 2). Antroposantrik kavramı ise insanın benmerkezciliğinin ön planda olduğu ve buna ek olarak çevresindeki her nesnenin insanın yararına kullanılabilir olduğu algısına dayanmaktadır. Doğanın insana hizmet için var olduğuna inanılır (<https://www.sciencedirect.com/>, 2025). Ekosantrik düşünce yapısına göre insanlar kendilerinden daha büyük bir ekosistemin parçasıdır ve insan dışı varlıklarla eş derecede dikkate alınmalıdır. Bu düşünce kalıbında insani eylemlerin ekosisteme zarar vermesi halinde ise ekosistemin savunulmalı ve eylemler sonlandırılmalıdır (<https://www.ebsco.com/>, 2025). Düşünce yapıları incelendiğinde sağ ve sol ideolojili partilerin programlarında doğaya saygı temalarının işlendiği ve ekosantrik düşünce yapılarının benimsendiği görülmektedir ancak bu durum pratikte hala tartışmalara sebep olmaktadır. Örneğin TMMOB Çevre Mühendisleri Odası'nın 2025 yılı İstanbul çevre durum raporuna göre il içerisindeki su havzaları tehlike altındadır. Ömerli Barajına yakın bir noktada Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından "Biyoteknoloji İhtisas Organize Sanayi Bölgesi" kurulması planlanmaktadır. Bu bölge için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi raporunu olumlu vermiş ve su havzalarını tehlikeye atmıştır. Mevcut hükümetin sağ ideoloji temsilcisi AKP olduğu düşünüldüğünde bu kararın kendi parti programları ile çeliştiği görülmektedir (<https://www.cmo.org.tr/>, 2025).

Günümüzde yaşanan çevre sorunları sadece Türkiye'nin değil tüm dünyanın sorunu olarak değerlendirilmektedir. İklimde görülen değişiklikler, buzulların erimesi ve pek çok sorunun asebebi insanların doğayı katletmesidir. Sanayi Devrimiyle birlikte doğayı araçsallaştıran insanoğlu iki yüzyıl sonra çevreyi tüketme noktasına gelmiştir. Bu konuya dair ilk ciddi farkındalık 1968 yılında kurulan Roma Kulübü tarafından yapılmıştır. 1972 yılında "*Büyümenin Sınırları*" adıyla yayımladıkları rapor ile büyük yankı uyandırmışlardır. Geçerliliğini korumaya devam eden bu rapora göre nüfus, endüstriyel kaynaklar, çevre kirliliği, gıda üretimi ve kaynakların tüketimi olguları birbiriyle ilintili olup bir olgunun artmasının diğer olgunun azalmasına neden olacağını

savunulmaktadır. Örneğin nüfus hızla artarken gıda üretiminde de artış olacak, kaynaklar ise hızla azalacaktır. Tüketimin durmaksızın devam etmesi halinde Dünya 2072 yılına varamadan büyümenin sınırlarına ulaşacak, bu durum nüfus ve endüstriyel kaynaklarda önlenemez düşüşe yol açacaktır (Ataman, 2020: 101-102). Buna karşılık dünyada ekolojik dengenin bozulmasını engellemek amaçlı yürütülen çalışmalar çok geç başlamıştır. Makineleşme ve üretim arttıkça insanların tüketim isteği de artmakta ve yeni çevresel sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Çevreyi koruma amaçlı ülkeler çeşitli kanunlar aracılığıyla yaptırımlar uygulamaktadır. Artan sorunlara karşı tüm dünya bireysel, ulusal ve uluslararası bağlamda çözüm üretmeye çalışmaktadır. Ülkemizde de çeşitli kanunlar ve yaptırım yolları geliştirilmiştir. Çevreyi korumak adına uluslararası bazı anlaşmalara taraf olunmuş, bakanlıklar ve alt yapılar kurulmuş ancak felaketlerin önüne kısmen geçilebilmiştir. Buna ek olarak mevcut iktidarlar ve siyasi partiler programlarında bu konuya özel politikalar geliştirmişlerdir.

Bu makalenin amacı çevre kavramı ve sorunlarına tarihsel bağlamda bakarak günümüz ile kıyaslamasını yapmak, dünyada ve ülkemizde çevreyi koruma amaçlı geliştirilen politikaları anlamaya çalışmak, ülkemizdeki çevre kirliliği oranlarını öğrenerek buna karşılık sağ ve sol ideolojilerin çevreyi koruma konusundaki fikirlerini araştırmaktadır. Bu çerçevede ülkemizde sağ ve sol ideoloji bağlamında meclisimizde yer alan partilerin çevre konusundaki hassasiyetini öğrenmek için parti programları incelenecektir.

Çevre Kavramı

Çevre kavramı için üzerinde fikir birliğine varılmış bir tasvir olmamakla birlikte mevzuattaki güncel kanuna göre; canlıların kültürel, biyolojik, sosyal, ekonomik ve fiziksel olarak etkileşim halinde olduğu ekosistem alanını ifade etmektedir. (<https://www.mevzuat.gov.tr/>, 2020). İnsanı temel alarak yapılan tasvirlerde ise insanın içinde yaşadığı ortam olarak özetlenmektedir (Keleş & Hamamcı & Çoban, 2015: 53). Günümüzde çevre; doğal, ekonomik ve kültürel değerlerin bütünü olarak ele alınıp insanla birlikte bütün canlı ve cansız varlıkların davranışları ile yaşamlarını etkileyen toplumsal ve biyolojik etmenlerin tamamını ifade etmektedir (Cansaran & Yıldırım, 2014: 1).

Sağlıklı bir yaşamın sürdürülmesinin ilk koşulu sağlıklı bir çevreye sahip olmaktır. Bu prensip anayasamızın 56. maddesi çerçevesince “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” anlayışı ile özetlenmekte ve çevrenin korunarak kirliliğin önlenmesi vatandaş ile devletin ortak görevi olarak

tanımlanmaktadır (<https://www.anayasa.gov.tr/>, 2025). Bu açıdan bakıldığında insanın çevresiyle oluşturduğu doğal dengeyi oluşturan zincirlerin kopmaması son derece önem arz etmektedir. Bu dengenin bozulması halinde insanoğlu çevre sorunları açısından pek çok problemle karşı karşıya kalacaktır. Bunlar;

Yeryüzündeki nüfus artışı sonucu yaşamın devamı için gerekli olan kaynakların tükenmesi,

Çevre kirliliğinin hızla artması,

Ozon tabakasında delinmeler yaşanması,

Küresel ısınma ve iklim değişikliklerinin yaşanması,

Çevrenin bozulmasına bağlı kanser ve benzeri hastalıklarda artış görülmesi,

Biyçeşitlilikte büyük kayıpların görülmesi şeklinde sıralanmaktadır (<https://webdosya.csb.gov.tr/>, 2021).

İnsan ile çevre arasında, ilk insanın yaratılmasından beri var olan bir denge bulunmaktadır. Tarihi süreç içerisinde insanoğlunun yerleşik hayata geçmesiyle birlikte çevre-insan arasındaki bu denge düzenli olarak çevre aleyhine bozulmalar göstermiş ve zamanla insanoğlu çevreye hakim olmuştur (Aydınlı & Çiftçi, 2012: 16).

İnsan-çevre dengesi konusunda belirtilen görüşlerin temeli Antik Yunan filozoflarına dayanmaktadır. Bu dönem hâkim olan düşünceye göre insanlar doğadan üstündür ve doğa insana bağlı olarak yaratılmıştır. Aristoteles'in Politika eserinde doğanın her şeyi insan için yarattığını görüşü Antik Çağ'ın düşünürlerinin çevreye bakışını özetlemektedir (Aristoteles, 1983: 19). İlk ve Orta Çağ dönemlerinde ise bitkiler, hayvanlar ve tüm dünyanın Tanrı tarafından insan çıkarlarını sağlamak amaçlı yaratıldığı anlayışı kabul edilmiştir. Ancak bu dönemde Antik Çağ'dan farklı olarak tanrı, doğa ve insan kavramları birbirinden ayrılmış ve insanın doğadan çok tanrı ile olan ilişkisine öncelik verilmiştir. Bilginin kaynağının inanç olması ve doğa olaylarının inanç üzerinden açıklanmasından dolayı tanrı doğadan da üstün bir güç olarak adlandırılmıştır (Görmez, 2007: 20).

Doğaya egemen olma anlayışının başlangıcı ise Rönesans olarak kabul görmektedir. Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, modernitenin kaynağını oluşturmaktadır. Rönesans döneminde Orta Çağ'ın hâkim görüşü olan tanrı merkezilikten, insan merkezli bir anlayışa geçiş yaşanmıştır. İnsanlık yeni bir yaşam biçimine geçiş yaşamış ve insan egosunun tatmin edilmesine yönelik bir anlayış kabul görmüştür (Porritt, 1989:56).

17. yüzyıldan itibaren biliminde gelişmesiyle birlikte yaşanan hızlı gelişmeler hayatın her alanına etki etmeye başlayarak soyut insan kavramı, tanrı ve inanç anlayışının yerine geçmiştir. İnsan aklı mutlak bilginin kaynağı kabul edilmiş, çevre bir araç ve nesne halini almıştır (Demir, 2000: 147).

İnsanla çevre arasındaki ilişkinin Sanayi Devrimi öncesi döneme kadar göreceli de olsa fonksiyonel bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Sanayi Devrimi'nin etkisiyle de insan-çevre dengesinin hızla bozulduğu ve insanın çevreyi araçsallaştırdığı görülmektedir. Sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde yaşanan, günümüzde de etkisi devam eden ekonomik büyüme anlayışı beraberinde çevresel sorunları da getirmektedir. Sanayileşme, doğal çevreyi hızla değiştirmiş ve yeni bir çevre oluşmasına neden olmuştur. Bu değişimin ilk gözlemlendiği ülke ise Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren İngiltere'dir. Kömür madenleri, tekstil imalathaneleri, demiryolları ve tersaneler büyük bir çevre kirliliğine yol açmıştır (Guha, 2000: 10).

Çevre Kirliliği ve Türleri

Çevrenin kirletilmesi olgusu yaşam alanlarının insan faaliyetleri sonunda bozulması ve canlı varlıkların hayati aktivitelerinin olumsuz yönde etkilenmesi olarak tanımlanmaktadır (<https://www.cevrevakfi.org.tr/>, 2021). Çevre kirliliği türleri konusunda pek çok literatür çalışması yapılmıştır. Bunların başlıcaları; hava, su ve toprak kirliliğidir. Suların kirliliği biyolojik çeşitlilikte azalmalara, canlıların neslinin tükenmesine ya da yaşamın en temel gereksinimi olan içme suyunun kirlenmesine yol açabilir. Benzer bir şekilde toprak kirliliği de verimli arazilerin yok olmasına, toprak kaymalarına neden olabilir. Ayrıca nükleer atıklar, iklim değişiklikleri, buzullarda görülen erimeler, çarpık kentleşme sorunları, salgınlar ve savaşlar da kirlilik türlerine örnek olarak görülmektedir (Yavaş, 2011: 205).

Kirlilik türleri içerisinde en çok hava kirliliğinin olumsuz etkileri bulunmaktadır. Özellikle sanayi yatırımlarının olduğu kent çevrelerinde birincil problem olarak değerlendirilmektedir. Hava kirlenmesi, atmosferdeki gazların canlı yaşamını olumsuz etkileyecek derecede bulunmasını ifade etmektedir. Hava kirliliğine sebep olan temel beş kirletici bulunmaktadır. Bunlar; Karbonmonoksit, sülfürdioksit, nitrojen oksitler, şüpheli partiküller ve uçucu organik bileşenlerdir. Fabrika ya da evlerin bacalarından çıkan dumanlar, sanayi atıkları, kontrolsüz araç üretimi ve egzozlardan çıkan dumanlar hava kirlenmesini arttıran temel nedenlerdir. Buna ek olarak ormanların tahribatı, yeşil alanların azaltılması ve kentleşmenin hızlanması da hava kirliliğini arttıracak etmenlerden sayılmaktadır (Tünay & Alp, 1996: 1-4).

Bir diğer olumsuz etkiye sebep olan kirlilik türü ise su kirliliğidir. Su kirliliği kendi içerisinde endüstriyel atıklar, sanayi üretimi sonucu oluşan termal atıklar ve göllerin bataklığa dönüşmesi olarak üç türe ayrılmaktadır. Endüstriyel atıklar;

evlerin banyo, tuvalet ve mutfak suyu gibi atıkların suya karışması sonucu oluşmaktadır. Termal atıklar; akarsu ya da göllere buhar veya sıcak su karıştırılması sonucu su sıcaklığında artışın meydana gelmesi durumunu ifade etmektedir. Termal kirliliğin kaynakları; elektrik üretimi, petrol rafinerilerindeki ve demir çelik endüstrilerindeki soğutma işlemleridir. Bu süreçte sıcak atıklar göl ve denizlere bırakılır. Bu durum sudaki balıkların ölümüne sebep olur ve biyolojik dengenin bozulmasına yol açar (İlkin & Alkin, 1991: 7). Göllerin bataklığa dönüşmesi ise büyük su alanlarında besin maddelerinin kara ve çeşitli yollarla gelerek çoğalması sonucu bitki varlığının artması ve buna bağlı olarak ışığın su yüzeyine nüfus ederken sualtı canlılarının yaşamları için son derece gerekli olan oksijenin emilmesini engelleyerek ekosistemin ölümüne yol açması olarak tanımlanmaktadır (<https://www.britannica.com>, 2025).

Türkiye’de çevre kirliliğine ilişkin istatistiki araştırma yapan Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’nın 2025 yılı “*Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu*” ilçe müdürlüklerinden alınan veriler ile iller bazında yaşanan kirlilik düzeyleri ölçülmüştür fakat çalışmada 2023 yılında yapılan değerlendirme verileri kullanılmıştır. İlçe müdürlüklerinin verilerine göre Adana, Aydın, Batman, Bursa, Çorum, Denizli, Düzce, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Iğdır, Kahramanmaraş, Karabük, Kayseri, Kilis, Kocaeli, Konya, Kütahya, Niğde, Osmaniye, Siirt, Sivas, Tekirdağ ve Zonguldak’ta hava kirliliği sorunu birinci öncelikli problem olarak görülmektedir. Aksaray, Amasya, Ankara, Artvin, Balıkesir, Bartın, Bayburt, Bilecik, Bitlis, Bolu, Çankırı, Edirne, Gümüşhane, Hakkari, İstanbul, Kars, Kırklareli, Kırşehir, Malatya, Manisa, Mersin, Muğla, Nevşehir, Ordu, Rize, Şırnak, Tokat, Van, Yalova ve Yozgat’ın ise su kirliliği en öncelikli sorun olarak tanımlanmaktadır. Adıyaman, Ağrı, Burdur, Çanakkale, Diyarbakır, Elazığ, Giresun, Hatay, Isparta, İzmir, Karaman, Kastamonu, Muş, Sakarya, Samsun, Sinop, Trabzon, Tunceli ve Uşak illeri için atık problemleri öncelikli sırada olup; Antalya, Bingöl, Eskişehir ve Mardin’de ise gürültü kirliliği birinci sırada yer almaktadır. Afyonkarahisar ve Şanlıurfa illerinde doğal çevrenin tahribatı en önemli sorun olarak ölçülmüştür (<https://webdosya.csb.gov.tr/>, 2025).

Dünyada Çevre Politikaları

Çevre konusunda olduğu gibi çevre politikaları konusunda da üzerine ortak karara varılmış bir tanım bulunmamaktadır. Buna sebep olarak kavramın farklı kapsam ve boyutlarla ele alınması gösterilmektedir. Çevre politikasına dair yapılan tanımlardan ilki, ülkelerin ulusal ya da uluslararası düzeyde yürütmek istedikleri politikalar (Aydın & Çamur, 2017: 25). Bir diğer tanıma göre

çevresel yapının düzenlenmesi ve yönlendirilmesi için oluşturulan çevreye özgü politikalar bütününe ifade etmektedir (Kaypak, 2013: 22).

Çevre sorunları insanlığın tarihi kadar eskidir. İnsanlardan ya da doğal nedenlerden kaynaklanarak ekolojik dengenin bozulması sonucu pek çok çevre sorunu oluşmuştur. Ancak insan ve doğa arasındaki denge son iki yüzyılda insanların çevreye artan müdahalesi sonucu hızlanmıştır. Özellikle sanayileşme bakımından gelişmiş ülkelerdeki doğa tahribatı sonucu tüm dünya olumsuz etkilenmiştir. Doğanın karşı karşıya kaldığı tehlikeler sebebiyle geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında çevre sorunları tüm dünyayı ilgilendiren siyasal bir sorun haline dönüşerek en önemli gündem maddesi halini almıştır. Özellikle 1960'lar ve 1970'ler çevre kirliliği konusunda kaygıların yoğunluk kazandığı bir dönem olarak anılmaktadır. Bu süreçte ulusal ve uluslararası pek çok adım atılarak sorunlar kamuoyu önünde tartışılmaya başlanmıştır (Baker vd., 1997: 2).

1972 yılına gelindiğinde Birleşmiş Milletler çevre sorunlarına dikkat çekmek amacıyla İsveç'in Stockholm kentinde toplanarak bir konferans düzenlemiştir. Bu toplantının en önemli özelliği çevresel felaketleri konuşmak için uluslararası düzeyde atılan ilk ciddi adım olmasıdır. Bu konferansla birlikte katılımcı ülkeler güncel politikalarında çevre sorunlarına daha sık değinmeye başlamış ve kamuoyunda farkındalığı arttırmışlardır. Böylece çevre sorunları ve kavramın kapsadığı anlam genişlemiştir. Çevre sorunları kirlilik dahil olmak üzere ekonomi, kalkınma ve karşılıklı etkileşim süreçleri dahil edilerek incelenmeye başlanmıştır (Ökmen, 2004: 329).

Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Komisyonu tarafından 1987 yılında yayınlanan "*Brundtland Raporu*", uluslararası düzeyde çevrenin korunmasına yönelik atılmış ikinci adımdır. Bu raporun en önemli özelliği çevre sorunlarının küresel etkileri ve gelişmemiş ülkelerde dahil olmak üzere gelecek kuşakların yaşamlarını tehdit ettiğini yazılı olarak belirtmesi olmuştur. Raporun bir diğer özelliği de "*Sürdürülebilir Kalkınma*" kavramını literatüre kazandırmış olmasıdır. Bu kavrama göre toplumlar gündelik ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesilleri de düşünerek dikkatli tüketmeli ve yapılması planlanan işlerin geleceğe zarar vermesini engelleme tavrından ödün vermemelidir (Pearce & Palmer, 2001: 404).

Çevrenin bir hak olarak kabul görülmesi ve çevre farkındalığının gelişmesi açısından bir diğer önemli adım, 1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansıdır. (Kaypak, 2012: 228). Bu toplantıya 179 ülkenin devlet başkanları katılmış ve dünyamızın gelecekteki kalkınmasının ekonomi, toplum ve çevre açılarından nasıl sürdürülebilir olacağı; bu amaçla neler yapılması gerektiği konuşulmuştur (Kırımhan, 1995: 165).

Görüşmeler sonucunda Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Rio Bildirisi, Gündem 21, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi ve Orman Varlığının Korunmasına Dair Bildiri hazırlanmıştır. Bu anlaşmalardan en önemlileri Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) ve Gündem 21 olmuştur (Aksu, 2011: 15). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin amacı atmosferde biriken sera gazı salınımlarının toplum sağlığını olumsuz etkilemesinin önüne geçilmesidir. Anlaşmaya göre taraflar EK I, EK II ve EK I-Dışı ülkeler olarak sıralanmıştır. EK I de yer alan ülkeler sera gazı salınımlarını azaltmakla yükümlü iken EK II' de yer alan ülkeler hem emisyon azaltımı gerçekleştirmek hem de EK I-Dışı ülkelere mali ve teknolojik yardım yapmakla yükümlü sayılmıştır. Ülkemiz bu anlaşmaya göre hem EK I hem de EK II ülkesi olarak kabul gördüğünden 2003 yılına kadar taraf olmamıştır. Bu bağlamda bakıldığında Türkiye'nin maddi ve teknolojik anlamda EK I-Dışı ülkelere yardımda bulunamayacağı için imza atmadığı görülmektedir (<https://iklim.gov.tr/>, 2025). Rio Konferansının bir diğer önemli anlaşmasına olan "Gündem 21" adlı belge de ise taraf ülkeler sürdürülebilir kalkınma için küresel bir uzlaşa sağlayarak hedefler belirlemiştir. Amaç sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirilirken çevresel etmenlere dikkat edilmesi ve bu iki kavram arası denge kurulmasıdır (Ökmen & Görmez, 2009: 110). Bu dengenin kurulabilmesi taraf ülkelerin sorumluluğuna bırakılmıştır. Gelecek nesillerinde sağlıklı bir çevrede yaşayabilmesi adına toplumun, kuruluşların ve girişimcilerin birlikte bugünden itibaren sorumluluk alması elzemdir (Bozlağan, 2004: 2). 1995 yılına geldiğinde Almanya'nın Berlin şehrinde bir konferans düzenlenmiştir. Bu toplantının en önemli özelliği ilk taraflar konferansı olması ve hukuki açıdan bağlayıcılığı olan bir belge imzalanmasına karar verilmesidir. Böylece 1997 yılında imzalanacak olan Kyoto Protokolü'nün de önü açılmıştır (Eckersley, 2016: 302).

Kyoto Protokolü, küresel iklim değişikliğine sebep olan sera gazlarının salınımının azaltılmasına yönelik hazırlanmış olan uluslararası bir anlaşmadır (Demir, 2007: 244). Bu protokol ile gelişmiş ülkelerin sera gazı salınımlarına sınırlamalar getirilmiştir (Mazlum, 2008: 136). Protokolün en önemli özelliği sanayileşmesini tamamlamış ülkelerin 2012 yılına kadar atmosfere bıraktığı sera gazı salınımlarını azaltma hedefleri koymuş olması ve bu hedeflere ulaşmak amacıyla karbon ticaret sisteminin oluşmasına zemin hazırlamasıdır. Ancak bu durum karbonun bir meta yani bir pazarlanacak mal olarak görülmesine sebep olup ticari bir suistimal sistemi yaratmıştır. Bu durum literatürde "Sınırla-Pazarla" terimi ile açıklanmaktadır. Protokolü zora sokan bir diğer önemli gelişme de Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş bir ülkenin imzacı olmaması ve bu durumun iklim krizine karşı mücadelede tarafları on yıl geriye

götürmesidir (Heywood, 2014: 473 -474). Kyoto Protokolü'nün süresinin dolmasıyla birlikte 2015 yılında Paris Anlaşması imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Anlaşmaya göre atmosfer ısısının 2 derece altında mümkünse 1.5 derecede tutulması kararlaştırılmıştır. Bu durum beraberinde toplumsal düzeyde üretim ve tüketim fark etmeksizin büyük değişiklikleri gerektirmektedir (Kaya, 2020:182). Bu anlaşma temelde 2020 yılından sonra işlerlik kazanacak olup, kendinden önceki anlaşmalara göre farklılıklar göstermektedir. Bu farklılar; taahhüt yerine gönüllülük esaslı beyan ve tarafların gelişmiş-gelişmekte olan ülkeler gibi tanımlamalar yapılarak değerlendirilmesidir. Yani ülkeler sera gazı salınımlarına ilişkin ortak bir oran taahhüt etmemekte, kendi iç politikalarınca oran belirlemektedir. Örneğin; Çin Halk Cumhuriyeti 2030 yılına kadar sera gazı salınımını devam ettirmeyi ancak 2030 sonrası azaltacağını açıklamıştır. Avrupa Birliği 2030 yılı itibarıyla sera gazı salınımını 1990 yılı seviyesine göre %40 azaltacağını, Amerika Birleşik Devletleri ise 2025 yılı dahilinde 2005 seviyesine göre %28 azaltacağını belirtmiştir. Türkiye'nin niyet beyanı 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını toplam olarak %21 oranında azaltmak olmuştur (Öztürk & Öztürk, 2019: 536).

Ülkemiz Paris Anlaşmasını 2016 yılında imzalamış ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onaylamaması ve çeşitli sebeplerden ötürü tamamlanamamıştır. Bunlardan ilki Amerika Birleşik Devletleri'nin 2017 yılında anlaşmadan çekilmesidir. Bir diğer neden ise Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinde yer alan EK I, EK II ve EK I-Dışı ülkeler ayırımını değiştirerek gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında iki kategorili bir sistem düzenlemiştir. BMİDÇS'e göre gelişmekte olan ülkeler statüsünde iken gelişmiş ülkeler kategorisine alınmamızla birlikte gelişmekte olan ülkelere verilecek teknik destek ve mali yardımlardan mahrum kalınacak olunması da anlaşmanın iç hukuk onay sürecinin gecikmesine neden olmuştur (Çakmak vd, 2017: 906).

Türkiye'de Çevre Politikaları

Çevre politikaları, çevreyi güvence altına almak, çevresel değerleri sürdürebilmek, insanların üretim ve tüketim faaliyetleri sonucu ortaya çıkan zararları tespit ederek maliyetlerin nasıl paylaşılacağına ilişkin politikalar üretmektedir (Ulucak, 2013: 2). Bu bağlamda bakıldığında ülkemizde çevre konusuna yönelik ilk girişimler 1923-1963 yılları arasında gerçekleştirilmiş ve bayındırlık, şehirlerde yeşil alanların çoğaltılması, canlıların korunması, hijyen ve salgın hastalıklara çözüm bulabilmek amacıyla yapılmıştır. 1970'li yıllara

gelindiğinde toplumda siyasal, sosyal, ekonomik ve yönetsel alanlarda hassasiyet başlamış ve bu sebeple kalkınma planlarında çevre sorunlarına yer verilerek koruma amaçlı politikalar geliştirilmiştir (Belli & Aydın, 2016: 590-594). Örneğin Çevre vergisi, Çevresel Etki Değerlendirme Raporu (ÇED), okullarda özel çevre eğitimleri ve kitle iletişim araçları üzerinden yapılan çalışmalar bunlardan bazılarıdır (Budak, 2000: 51). Yasal bağlamda çevre sorunlarına ilişkin oluşturulan ilk kanun 1983'te çıkarılmıştır. Yönetimsel açıdan gerekli olan Çevre Bakanlığı ise 1991 yılında kurulmuştur. Mevzuat incelendiğinde Çevre Kanunumuzun dört kez değişikliğe uğradığı görülmektedir. Buna rağmen 2006 yılında yapılan güncelleme çevrenin korunmasına yönelik en etkili değişiklik olmuştur. Yasaya “sürdürülebilir çevre” ve “sürdürülebilir kalkınma” kavramları eklenerek, çevresel kirliliğe sebep olduğu belirlenen kurumlara ağır yaptırımların uygulanacağı taahhüt edilmiştir (Abdulahkimoğulları vd., 2011: 76). Ülkemizin iç yasalarına yönelik çalışmalarının yanı sıra Avrupa Birliğine üyelik müzakereleri için görüşülen konulardan biri de “Çevre ve İklim Değişikliği” başlığı olmuştur. 21 Aralık 2009 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilen Hükümetlerarası Konferans toplantısında görüşülen bu başlığa göre çevre kanunumuzda yer alan maddelerin Avrupa Birliği mevzuatıyla uyumlaştırılması ya da yaptırım ve cezaların yürürlüğe konması tek başına yetmemekte, buna ek olarak kurumsal sisteminde yeniden düzenlenerek uygulamaya alınmasını talep edilmektedir. Bu amaçla Türkiye’nin yirmi yedinci fasıl içerisinde yer alan çevre ve iklim değişiklikleri maddelerine ek olarak hava kalitesi, su kalitesi, atık yönetimi, risk yönetimi, doğayı koruma altına alma, gürültü kirliliği, kimyasal atıkların kontrolü ve endüstriyel kirlilik gibi alanlarda da düzenlemelere gitmesi gerekmiştir. AB çevre mevzuatınca yapılması planlanan yatırımların tamamlanması için büyük mali kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemiz bu nedenle her proje aynı anda başlayamamakta, belli başlıklara öncelik verilmekte, “Ulusal Eylem Planları” oluşturulmakta ve yeni yasal düzenlemelere gitmektedir (<https://www.mfa.gov.tr/>, 2025). Örneğin; AB çevre mevzuatına uyum için atılan en güncel adım 2017 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nin girişimleri ile başlatılan “Sıfır Atık Projesi” olmuş, 2019 yılında ise Resmi Gazete’de yayınlanarak “Sıfır Atık Yönetmeliği” ve “Sıfır Atık Bilgi Sistemi” kurulmuştur. Böylece kamu kurumlarında başlayan proje özel sektöründe dahil olacağı hale getirilmiştir (<https://destek.csb.gov.tr/>, 2025).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2024 yılı Atık İstatistikleri verilerine göre imalat sanayi işyerlerinde toplamda 24,4 milyon ton atık oluşmuştur. Bunun 4,2 milyonu tehlikeli atık, yaklaşık 20 milyonu da tehlikesiz atık olarak hesaplanmıştır. Buna karşılık toplam atığın %70,1’i satılmış veya lisans sahibi

atık işletme tesislerine gönderilmiştir. Gönderilen atıkların %12,1'i tesislerin işlemleri sayesinde geri dönüşümle dolgu malzemesi haline getirilmiş ve doğaya kazandırılmıştır. Atığın %10,8'i depolama tesislerine gönderilerek %2,6'sı yakma tesislerinde imha edilmiştir. %2,4'ü Belediye ve Organize Sanayi Bölgeleri tarafından toplanmış, %1,8 işyeri sahasında depolanmış ve %0,1'i ise diğer yöntemlerle imha edilmiştir (<https://data.tuik.gov.tr/>, 2025).

Türkiye’de Sağ ve Sol İdeolojili Partilerin Çevre Politikaları

Siyasi partiler, bir program etrafında toplanarak siyasal iktidarı ele geçirmek veya paylaşmak amacıyla bir araya gelmiş örgütlerdir (Kapani, 1983: 126). Bir diğer tanıma göre siyasi partiler, programlarını uygulamak ve üyelerini iktidar getirmek amacıyla hükümet kontrolünü ele geçirmeyi amaçlayan insan toplulukları olarak ifade edilmektedir (Daver, 1993: 223).

Siyasal partiler politika sahnesinde sağ ve sol ideoloji bağlamında varlık göstermektedir. Bu iki kavram literatürde karşıt fikirleri ve ideolojileri açıklamak için kullanılmaktadır (Göksu, 2000: 64).

Sağ ideoloji kavramının ortaya çıkışı Fransız Devrimi sonrası oluşturulan Birinci Cumhuriyet Meclis’inde Kralın sağ tarafında oturan, eski rejimi, aristokrasiyi ve imtiyazları temsil eden anlayışı ifade etmektedir. Sol ideoloji ise bu meclisin solunda kalan burjuvazi sınıfını temsil eden grupların fikir dünyasından ortaya çıkmıştır. Sağın önceliği insan tabiatı, gelenek, teamül ve kapitalizmin yüceltilmesi anlayışıdır. Sol ideoloji ise eşitlik, köklü sosyal değişim ve emperyalizm karşıtlığı üzerinden tanımlanan bir kavramdır (Kayacan, 2010: 292).

Ülkemizde sağ ve sol ideolojili çeşitli partiler bulunmaktadır. Toplumdaki genel kaniya göre ise İslamcı sağ ideolojiyi temsil eden parti Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’dir. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile İyi Parti ise merkez ve milliyetçi sağ siyasetin liderliği konusunda aralarında anlaşmazlıklara düşmelerine rağmen sağ ideolojili partiler olarak kabul edilmektedir. Merkez sol ideolojiyi temsil eden parti ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’dir. Halkların Demokratik Partisi (HDP) toplum nezdinde daha etnik çizgide ilerleyen bir parti olarak görülmesine rağmen temsilcileri tarafından sol ideolojili bir parti oldukları söylenmektedir.

Modern toplumlar incelendiğinde isteklerin fazla, kaynakların ise kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle toplumun kaynakları nasıl kullanacağı konusunda tercih yapması gerekmektedir. Yapılması gereken bu tercihler ise

siyasi partiler tarafından parti programları çerçevesinde kamuoyuna iletilmektedir (Çam, 2005: 426).

Günümüzde sağ ve sol ideolojili partilerin çevre programları incelendiğinde çeşitli benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Bu benzerlikler belli temalar altında toplanmaktadır. Bunlardan ilki çevre kirliliği ve endüstriyel ilişki bağlamındandır.

Sağ ideolojili partilerden Adalet ve Kalkınma Partisi ile İyi Parti bu konuya yönelik parti programlarında yer vermekte ancak Milliyetçi Hareket Partisinin aynı hassasiyeti göstermediği görülmektedir. AKP parti programında konuyu *“Türkiye ne kendi ürettiği, ne de başka ülkelerden ithal edilen çevreye zararlı atıkların mezarlığı olmayacaktır. Çevreyi kirleten hiçbir kalkına ya da üretim modeline müsamaha gösterilmeyecektir ve endüstri atıklarının kontrol altına alınması ve arıtımının sağlanması suretiyle kirlenme oranı asgariye indirilecektir”* (<https://www.akparti.org.tr/>, 2021) maddesiyle açıklarken İyi Parti *“Yerel ve küresel kirlenmeye yol açan kimyasalların kullanımına kesin sınırlamalar ve yaptırımlar getirilecek, etkin ve sürekli bir denetim sistemi oluşturulacaktır ve Çevreyi kirleten bütün unsurlara karşı en ağır ve caydırıcı yaptırımlar uygulanacaktır”* (<https://iyiparti.org.tr/>, 2021) söylemini beyan etmektedir. Maddeler incelendiğinde her iki partinin de çevre kirliliğine karşı yaptırım uygulayacakları görülmektedir. Sol ideolojili partilere bakıldığında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin endüstriyel üretime yönelik direkt bir yaptırımı olmasa da *“Sanayi ve büyük ölçekli altyapı politikaları, programları ve yatırımları ÇED eşliğinde gerçekleştirilecektir. Organize Sanayi Bölgeleri başta olmak üzere, sanayi ve enerji tesislerinin, belirlenecek çevre standartlarına uymaları, bunun için gerekli teknolojik önlemleri almaları sağlanacaktır”* (<http://dogahaklari.chp.org.tr/>, 2021) maddesiyle çevresel etki değerlendirme raporunu zorunlu tutarak oluşabilecek zararların önüne geçmeyi planladığı görülmektedir. Halkların Demokratik Partisi (HDP) ise çevre-endüstri ilişkisine kapitalizm ve doğanın metalaştırılması perspektifinden bakarak açıklamakta *“Partimiz, su kullanım hakkı anlaşmalarına, karbon ticaretine, yaşamı yok eden başta HES (Hidroelektrik Santralleri) projeleri ile termik, nükleer gibi enerji politikalarına ve ekolojik yıkıma yol açan maden işletmeciliğine, endüstriyel atık ve kirlilik sonucunda yaşam alanlarının tahrip edilmesine, küresel iklim değişikliğinin nedenlerine ve sonuçlarına karşı, nükleer denemelerin ve nükleer santrallerin yasaklanması için mücadeleyi bir insanlık görevi sayar”* (<https://www.hdp.org.tr/>, 2021) maddesi ile bu ilişkiye karşı tavırlarını ortaya koymaktadır.

Partilerin çevre konusunda bir diğer benzerlik konusu ise yönetim kavramı üzerinde görülmektedir. Ak Parti bu süreci yerel yönetimler ve sivil toplum ile iş birliği politikalarıyla açıklamaktadır. *“Partimiz, çevre ile ilgili*

planlarını merkezden değil, yerinden yönetimle aracılığıyla gerçekleştirmeyi ve politikalarını katılımcı demokrasi anlayışı ile bütünleştirerek uygulamayı esas alacaktır” ve “Çevre konularında faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri ile işbirliğine gidilecek, çevre sorunlarının çözümünde vatandaşların inisiyatif alması teşvik edilecektir” (<https://www.akparti.org.tr/>, 2021) her iki maddeden de anlaşıldığı üzere Ak Parti yönetim konusunda merkezîyetçi değil inisiyatif alan ve paydaşların işbirliği içerisinde olduğu sistemi destekleyeceğini vaat etmektedir. MHP’nin bu bağlamda bir politikası bulunmazken İyi parti “Çevreyi koruma ve kullanma konusunda kamu kurumları, özel sektör, yerel yönetimler, üniversiteler, meslek odaları, sendikalar, vakıf ve dernekler ile gerekli koordinasyon sağlanacaktır” (<https://iyiparti.org.tr/>, 2021) maddesi ile paydaşların kimliklerini de açıklamakta ve Ak Partiye oranla iş birliğini daha geniş bir zemine yaydığı görülmektedir. Sol ideoloji partilerinden CHP yönetim anlayışını “Çevre politikalarının uygulanmasında yerel yönetimlerin yetki, görev ve sorumlulukları artırılacak, denetim sürecine çevreci sivil toplum örgütlerinin etkin olarak katılımları özendirilecek, çevrenin kirlenmesinin bedelini kirletenin ödemesi sağlanacaktır” (<http://dogahaklari.chp.org.tr/>, 2021) yerel yönetim ve sivil toplum örgütleri iş birliğine bırakarak açıklamaktadır. HDP ise yönetim bağlamına atıflı bir madde koymamıştır.

Tüm partilerin çevrenin korunmasına yönelik ortak paydada değerlendirdiği bir diğer başlık eğitimidir. Ak Parti “küçük yaşlardan itibaren vatandaşlara çevre bilinci kazandıracak bir eğitim programının yaygınlaştırılması öncelikli görevlerimizdendir” (<https://www.akparti.org.tr/>, 2021) maddesiyle konuya karşı hassasiyetini göstermektedir. MHP eğitim politikasını çevre duyarlılığı başlığı altında “Tabii zenginliklerimize toplum olarak sahip çıkma anlayışının kuvvetlenmesi için, çevre duyarlılığı geliştirilecek, bunun için medya teşvik edilecek ve eğitim müfredatı zenginleştirilecektir” (<https://www.mhp.org.tr/>, 2021) açıklamakta, İyi Parti ise her iki sağ ideolojili partinin görüşünü de kabul ederek “anaokulundan itibaren geniş kapsamlı ve uygulanabilir olarak müfredat programlarına yerleştirilecek; doğayla bütünleşme anlayışı yaşamın bir parçası haline getirilecektir” (<https://iyiparti.org.tr/>, 2021) eğitimin küçük yaşta başlaması ve bir müfredat hazırlanması kısımlarına kendi parti politikasında sahip çıkmaktadır. Sol ideolojili partiler olarak incelediğimiz iki kurumun eğitim başlığı altında bir politikası bulunmamaktadır.

Partilerin politikalarının benzerlikleri açısından sonuncu başlık uluslararası örgütler ve iş birlikleridir. Ak parti programlarında uluslararası örgütlerin talepleri ve çalışmalarının dikkate alınacağını belirtirken MHP’nin bu konuda

özel bir politikasının olmadığı görülmektedir. İyi partinin ise “Uluslararası çevre politikaları ile uyumluluk arz edecek anlaşma ve sözleşmelerden doğan haklarımız korunacak ve sorumluluklar yerine getirilecektir” (<https://iyiparti.org.tr/>, 2021) sağ ideolojili partiler arasında bu alanda en keskin politikayı uygulayacağını belirttiği görülmektedir. Sol ideolojili partilerden CHP direkt olarak uluslararası örgütlerle iş birliğine atfı yapmamakla birlikte “Türkiye Çevre Eylem Planı ulusal ve uluslararası ihtiyaç ve yükümlülüklerimiz çerçevesinde hazırlanacaktır” (<http://dogahaklari.chp.org.tr/>, 2021) maddesiyle uluslararası ihtiyaç ve yükümlülükler doğrultusunda çalışma yapılacağını bildirmektedir. HDP’nin ise uluslararası zeminde iş birliklerine yönelik bir politikası bulunmamaktadır.

Partilerin farklılıklarına bakıldığında ise sağ ideolojili Ak Parti ve İyi Parti’nin çevre sorunlarına benzer perspektiften baktıkları görülürken MHP’nin “çevre konusuna bilimi ve akli esas alan, tarih, kültür, inanç ve millî menfaatlerimizle çatışmayan bir bakış açısıyla” (<https://www.mhp.org.tr/>, 2021) daha milliyetçi perspektiften yaklaştığı anlaşılmaktadır.

Sol ideolojili partilerde ise özellikle CHP’nin ulusal perspektiften değerlendirdiği bakış açısı ile çevrenin korunmasına ilişkin belirlediği başlıklar aşağıdaki gibidir;

- Türkiye’nin çevre envanterinin çıkarılması,
- Çevre Eylem Planı oluşturulması,
- Çölleşme ve erezyonla mücadeleyle karşı ulusal eylem planı hazırlanması,
- TOPRAKSU Genel Müdürlüğünün yeniden faaliyete geçirilmesi,
- Ulusal su ve tedarik programlarının oluşturularak uygulanması,
- Kirleten öder ilkesinin hayata geçirilmesi,
- Temiz bir çevre oluşturabilmek adına kentsel altyapının düzenlenmesi,
- Çevresel Etki Değerlendirme raporlarının uygulanması,
- Çevre düzenlemeleri için planların oluşturulması ve çevre yönetiminde yeniden yapılanmadır (<http://dogahaklari.chp.org.tr/>, 2021). CHP tüm ana başlıklar altında detaylı açıklamalarda bulunarak ülkemizde çevrenin korunmasına ilişkin düzenlediği yol haritasını açıklamaktadır.

Bir diğer sol ideolojili parti olan HDP’nin çevre duyarlılığının diğer partilerden farklılığı ise partinin “Yaşam alanlarına sahip çıkan halkımızın mücadele gücü ve kararlılığından ilham alan Partimiz, kapitalizmin doğayı, doğal varlıkları ve yaşamı metalaştırarak sömürmesine karşı, insanı doğanın efendisi değil, bir parçası olarak görür. Kırdı ve kentte, doğa ve yaşam haklarını savunma ve yaşam ortamlarını koruma mücadelesi verenlerin dayanışmasını güçlendirmeyi, bu mücadeleleri

ortaklaştırmayı ve taleplerini siyaset zeminine taşımayı görev edinir” (<https://www.hdp.org.tr/>, 2021) ilk politikasından anlaşılmaktadır. HDP bu süreci kapitalizme karşı kazanılması gereken politik bir mücadele olarak görmektedir.

Sonuç

Çevre, insanın içerisinde yaşadığı ve toplumun yaşamını şekillendiren bir olgudur. Bu nedenle sağlıklı bir çevreye sahip olmak son derece önemlidir. Dünyada ve ülkemizde görülen en önemli sorun doğanın tahribatı ve bunun sonucunda ortaya çıkan çevresel felaketlerdir. Bugün yaşadığımız su kıtlığı, kuraklık, yüksek sıcaklık problemleri, depremler, hava kirliliği ve birçok problem insanların yıllarca çevreye zarar vermesinden kaynaklanmaktadır. Bu konuda bir diğer sorun hükümet ve partilerin üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmemeleri sonucu oluşmaktadır.

Uluslararası arenada doğanın korunabilmesi için uzun yıllardır toplantı ve konferanslar gerçekleştirilmekte, ülkeler gelecek tehdiye karşı uyarılmaktadır. Nitekim bu uyarılar doğrultusunda pek çok ülke yasalarını ve yönetim sistemlerini güncelleyerek çevresel felaketleri önlemek amaçlı adımlar atmaya başlamıştır. Ancak çok uzun yıllardır verilen zarar sebebiyle doğa geri döndürülemez biçimde yaralanmıştır. Bununla birlikte dünya üzerindeki tüm ülkeler çevrenin korunmasına ilişkin ortak anlaşmalara imza atmamakta ve sorunun devam etmesine sebep olmaktadır. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri çevre kirliliğine büyük etki etmesine rağmen uluslararası anlaşmalara imza atmamaktadır.

Ülkemizde çevrenin korunmasına ilişkin ilk çalışma 1983 yılında çevre kanununu ile başlamış, 1991 yılında ise Çevre Bakanlığı kurulmuştur. Bununla birlikte bugün yaşadığımız felaketlere bakılınca kanun yapılması, bakanlık kurulması veya doğaya zarar vermeyi engellemek için caydırıcı kurallar koymanın ne kadar başarılı olduğu bir tartışma konusudur. Bu hususta hükümete görev düştüğü kadar partilere ve topluma da iş düşmektedir. Toplum bu konuda aydınlatacak en iyi kesimlerden biri de ideolojisine bakmaksızın partiler olmalıdır. Ancak partilerinde çevre duyarlılığı için programlarında sunduğu politikaların etkinliği sorgulanan bir konudur.

Türkiye’de sağ ve sol ideoloji bağlamında bakıldığında mecliste temsili olan belli başlı partiler bulunmaktadır. Bunlardan Adalet ve Kalkınma Partisi İslamcı sağ ideolojiyi, Milliyetçi Hareket Partisi ile İyi Parti merkez-milliyetçi sağ ideolojiyi temsil etmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi ise merkez sol tarafından

temsil edilmekte iken Halkların Demokratik Partisi etnik çizgisine rağmen kendisini sol ideoloji üzerinden konumlandırmakta ve tanımlamaktadır. Toplum partiler için merkez sağ, merkez sol ya da islami sağ gibi tanımlamalar kullansa da akademik çevrelere göre ideolojiler iki kutuplu dünya ekseninden açıklanmakta ve çevre konusunda da bu bağlam çerçevesinde değerlendirilmektedir. Makaleye konu olan partilerin geçmişleri düşünüldüğünde ideolojileri açısından ait olduğu grupları ayırt etmek pek zor olmamaktadır.

AK Parti, İyi Parti'nin çevre hassasiyetleri ve fikir dünyaları kıyaslandığında yayınladıkları parti politikalarında büyük benzerlikler görülmektedir. Çevreye duyarlılık amaçlı eğitim politikaları anlayışları, uluslararası örgütlerle iş birliği düşünceleri, yönetim bağlamında vatandaş ve diğer paydaşlarla ortak süreçlerin yürütüleceği vaatleri ile endüstriyel bağlamda çevreye zararı bulunan sanayi kurumlarına yönelik yaptırımların uygulanacağı düşüncesi ortak bakış açılarına sahip olduklarını göstermektedir. MHP'nin ise eğitim politikası bağlamında benzerlik gösterdiği diğer bağlamlarda bir parti programı sunmadığı anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak partinin çevre duyarlılığını tarih, kültür, inanç ve milli menfaat gibi kavramlar üzerinden açıklamaktadır.

Sol ideoloji bağlamında değerlendireceğimiz Cumhuriyet Halk Partisi ile Halkların Demokratik Partisi'nin çevre duyarlılığı incelendiğinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin daha sistematik, tanımlı ve ayrıntılı bir çevre politikası hazırladığını, Halkların Demokratik Partisi'nin ise çevre politikalarına kapitalizm, doğanın metalaştırılması ve ideoloji eksenli baktığı görülmektedir. İlk etapta bakıldığında sağ ideolojili partiler kadar benzerlik görülme de bu iki partinin maden işletmeciliği, endüstriyel atık, küresel iklim krizi, kentsel dönüşüm gibi konulara farklı açılardan değinerek ufakta olsa bir benzerlik yarattığı görülmektedir. Yine de Halkların Demokratik Partisi'nin çevre politikası çizgisi sürece daha ideolojik ve uluslararası bir boyuttan bakarken Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti programında daha gerçekçi ve ulusal bir perspektifle ele almıştır. CHP çevre duyarlılığı konusunda parti programında Çevresel Etki Değerlendirmelerin önemine, ülkemizin çevre envanterinin çıkarılarak çalışmaların yürütülmesinin gerekliliğine, çölleşme ve erezyonlar sonucu oluşacak toprak kayıplarına karşı ulusal bir politikanın hazırlanmasına, "kırleten öder" ilkesine göre hareket edilmesi gerektiğine, kentsel alt yapının önemine ve TOPRAKSU Genel Müdürlüklerinin yeniden aktif edilmesinin zaruriyetine değinerek diğer partilerden daha detaylı bir program hazırladığını ortaya koymuştur.

AKP ve İYİ Parti'nin eğitim, yönetim ve uluslararası iş birlikleri alanlarına değinerek daha yüzeysel bir program sunduğu, MHP'nin ise çok daha zayıf bir çalışma hazırladığı ortaya çıkmıştır. HDP'nin çevre duyarlılığını kapitalizm-sosyalizm temelli çatışmaların odağından okuması da çevre politikalarına yönelik daha ideolojik bir yaklaşım sergileyerek çözüm odağından çok tartışma zemininde kalacağı hissiyatını yaşatmaktadır. Tüm bu partiler kıyas yapılması gerekirse en iyi ve sistemli parti programının CHP tarafından sunulduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Abdulahkimoğulları. E. & Sezer. Ö. & Akpınar. M. (2011). Küresel Ulusal ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 61-68.
- Ak Parti. *Parti Programı*. <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/>, Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- Aristoteles. (1983). *Politika*. M. Tuncay (Çev.). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ataman. C. B. (2020). Ekonomi ve Sosyal Teoride Yeni Bir Paradigma Olarak Büyüme-me. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 98-108.
- Aydınlı. İ. H. & Çiftçi. S. (2012). İnsan-Çevre İlişkisi ve Türkiye'de 1980 Sonrası Sağ Siyasetin Çevreye İlişkin Yaklaşımı. *Ekev Akademi Dergisi*, 16(51), 15-30.
- Aydın. A. H. & Çamur. Ö. (2017). Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 21-44.
- Baker. S. & Kousis. M. & Richardson. D. & Young. S. (1997). *The Politics of Sustainable Development: Theory, Policy and Practice Within The European Union*. London: Routledge.
- Belli. A. & Aydın. A. (2016). AB Uyum Sürecinde Türkiye'nin Çevre Politikasına İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Çevre Özel Sayısı), 589-615.
- Bozlağan. R. (2004). Sürdürülebilir Gelişme Üzerine Yapılan Tartışmalara Bir Bakış. *Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 18(3), 1-19.
- Britannica. *Eutrophication*. <https://www.britannica.com/science/eutrophication>, Erişim Tarihi: 29.11.2025.
- Budak. S. (2000). *AB ve Türk Çevre Politikası*. İstanbul: Buke Yayınları.
- Cansaran. A. & Yıldırım. C. (2014). Çevre Bilimi İle İlgili Başlıca Terimler ve Kavramlar. İçinde O. Bozkurt (Ed.). *Çevre Eğitimi*. (ss. 1-19). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Cumhuriyet Halk Partisi Doğa Hakları Genel Başkan Yardımcılığı. *CHP Programı*. <http://dogahaklari.chp.org.tr/>, Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- Çakmak. G. E. & Doğan. T. & Hilmioğlu. B. (2017). İklim Değişikliği Sürecinde Paris Anlaşması'nın Rolü ve Türkiye'nin Konumu. <http://hkadtmk.org/Bildiriler/HKK-2017/Bildiriler/076.pdf>, Erişim Tarihi: 24.12.2025.

- Çam. E. (2005). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çevre Vakfı. *Çevre Kirliliği*. <https://www.cevrevakfi.org.tr/cevre-kirliligi/>, Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- Daver. B. (1993). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara Siyasal Kitabevi.
- Demir. Ö. (2000). *Bilim Felsefesi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Demir. İ. (2007). Kyoto Protokolü Amaçlarına Ulaşılma Yolunda Dünya Enerji Kullanımında Meydana Gelebilecek Değişiklikler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 241-251.
- EBSCO. Ecocentrism. <https://www.ebsco.com/research-starters/science/ecocentrism>, Erişim Tarihi: 24.12.2025.
- Eckersley. R. (2016). Uluslararası İlişkileri Teorileri Disiplin ve Çeşitlilik. İçinde T. Dunne (Ed.). M. Kurki (Ed.). S. Smith (Ed.). *Yeşil Teori*. (ss. 347-375). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Görmez. K. (2007). *Çevre Sorunları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Göksu. M. E. (2000). Sağcılık ve Solculuğun Ötesinde. *Tezkire Dergisi*, 9(17), 57-54.
- Guha. R. (2000). *Environmentalism: A Global History*. USA: Longman.
- Halkların Demokratik Partisi. *Halkların Demokratik Partisi Parti Programı*. <https://www.hdp.org.tr/tr/parti-programi/8/>, Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- Heywood. A. (2014). *Küresel Siyaset*. N. Uslu (Çev.). H. Özdemir (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- İlkin. A. & Alkin. E. (1991). *Ekonomik ve Sosyal Sorular-Çözüm Önerileri Dizisi 1: Çevre Sorunları*. Ankara: TOBB.
- İyi Parti. *İyi Parti Programı*. <https://iyiparti.org.tr/kurumsal>, Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- Kapani. M. (1983). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kaya, E. H. (2020). Kyoto'dan Paris'e Küresel İklim Politikaları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmaları Dergisi*. 4(10). 165-191.
- Kayacan. M. (2010). Sağ (cılık) ve Sol (culuk) Kavramları İle Bu Kavramların Kur'an Meallerindeki Kullanımları. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 291-306.
- Kaypak. Ş. (2012). Çevre Hukukunun Ulusal ve Uluslararası Boyutları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 205-242.
- Kaypak. Ş. (2013). Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 17-34.
- Keleş. R. & Hamamcı. C. & Çoban. A. *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kırımhan. S. (1995). Türkiye'de Çevre Sorunları ve Çevre Politikası. *Yeni Türkiye Dergisi*, (5), 164-168.
- Kleffel. D. (1996). Environmental Paradigms: Moving Toward and Ecocentric Perspective. *Advances in Nursing Science*, 18(4), 1-10.
- Mazlum. C. S. (2008). Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi. İçinde. Karakaya. E. (Ed.). *Uluslararası İklim Politikası: Hakkaniyet ve Sürdürülebilirlik Ekseninde Bir Değerlendirme*. (ss. 129-169). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Milliyetçi Hareket Partisi. *Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı*. https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/program/mhp/mhp_tarihcesi.html, Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- Ökmen. M. (2004). Çevre ve Politika. İçinde M. Marin, U. Yıldırım (Ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* (ss. 327-365). İstanbul: Beta Yayınları.
- Ökmen. M. & Görmez K. (2009). Türkiye’de Yerel Gündem 21 ve Yerel Yönetişim Uygulamaları. İçinde K. Görmez., M. Ökmen. (Ed.), *Yerel Yönetimlerin Güncel Sorunları* (ss. 109-128). İstanbul: Beta Yayınları.
- Öztürk. M. & Öztürk. A. (2019). BMİDÇS’den Paris Anlaşması’na: Birleşmiş Milletler’in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4). 527-541.
- Pearce. D. & Palmer. C. (2001). Public and Private Spending for Environmental Protection: A Cross Country Policy. *Fiscal Studies*, 22(4), 403-456.
- Porritt. J. (1989). *Yeşil Politika*. A. Türker (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ScienceDirect. Antropocentrism. <https://www.sciencedirect.com/science/chapter/referencework/abs/pii/B9780123739322003495>, Erişim Tarihi: 24.12.2025.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Milletvekili Dağılımı*, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim, Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. *Çevre Kanunu*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2872&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. *Çevre*. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/bolu/icerikler/cevre-20180222082618.pdf>, Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. *Sıfır Atık Projesi*. <https://destek.csb.gov.tr/sifir-atik-projesi-i-99122>, Erişim Tarihi: 24.12.2025.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. <https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33>, Erişim Tarihi: 24.12.2025.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. Türkiye’de Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/turk-ye-cevre-sorunlar-ve-oncel-kler-2023_yayina-hazir-hal--20250915105505.pdf, Erişim Tarihi: 24.12.2025.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. *Avrupa Birliği ile Çevre Alanında İlişkiler*. <https://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-cevre-alaninda-iliskiler.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 24.12.2025.
- TMMOB Çevre Mühendisleri Odası. İstanbul Çevre Durum Raporu: Su Havzalarımız Tehdit Altında! <https://www.cmo.org.tr/istanbul-cevre-durum-raporu-su-havzalarimiz-tehdit-altinda-202506041732>, Erişim Tarihi: 24.12.2025.

- Tünay. O. & Alp. K. (1996). *Hava Kirlenmesi Kontrolü*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınevi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. Atık İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Atik-Istatistikleri-2024-54134>, Erişim Tarihi: 24.12.2025.
- Ulucak. R. (2013). İktisat Politikası Olarak Çevre Politikaları ve Araç Seçimi. *Akademik Bakış Dergisi*, (34), 1-16.
- Yavaş. H. (2011). Türkiye’de Siyasi Partilerin Küresel Çevre Sorunlarına Yaklaşımları. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(11), 203-213.

© 2025. This work is licensed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).